

Radovan Vukadinović: „Zone bez nuklearnog oružja“

O zonama bez nuklearnog naoružanja do sada se kod nas nije monografski pisalo. Bila je to manje-više tema samo na novinskim stupcima. Ni vojna publicistika je nije šire razmatrala, za što nema dovoljno opravdanja, tim pre što je Jugoslavija zemlja koja se, dosledna svojoj nesvrstanoj politici, uvek zalaže za popuštanje međunarodne zategnutosti, za detant širokih razmera, pa i za stvaranje bezatomske zone. Zato možemo reći da je knjiga R. Vukadinovića*, koja nas iscrpno obaveštava o najznačajnijim momentima vezanim za bezatomske zone, svojevrsan doprinos u širem sagledavanju ovog značajnog područja u međunarodnim relacijama.

Pored uvodnog dela pod naslovom »Naoružanje i razoružanje«, knjiga sadrži sedam glava: Karakteristike koncepta; Inicijative za stvaranje bezatomske zone u srednjoj Evropi; Planovi za formiranje bezatomske zone u drugim delovima Evrope; Napori za stvaranje nuklearne zone u Africi; Ideje i predlozi o stvaranju zona bez nuklearnog oružja; Mogućnosti i perspektive stvaranja zona nuklearnog oružja; Treća generacija nuklearnog oružja.

Na kraju su data četiri posebna priloga: Zemlje koje mogu doći u posed nuklearnog oružja; Proizvođači nuklearne energije; Nuklearni izvoznici; Popis zona (tabele). Autor navodi osnovnu literaturu koju je koristio kod izrade dela i rezime na engleskom.

Potrebno je zadržati se na prve tri glave u kojima autor raspravlja o bezatomskoj zoni u Evropi, na Balkanu i u Mediteranu, jer su to područja u koja se posredno ili neposredno uključuje i naša zemlja.

* Radovan Vukadinović: *Zone bez nuklearnog oružja*, biblioteka »Politička misao«. — Zagreb, Fakultet političkih nauka Sveučilišta, 1979. god.

Uprkos brojnim izjavama i rezolucijama bilateralnog i multilateralnog karaktera, naoružanje je, kako kaže autor, postalo konstanta u razvoju svih zemalja sveta. Izdaci za naoružanje se neprekidno povećavaju, što ima snažan uticaj na ekonomske, vojne, socijalne i političke procese koji se odvijaju u savremenom svetu. To se najbolje vidi iz ovih primera. Pre dve godine (1977.) izdaci za naoružanje su iznosili 400 milijardi dinara, a za poslednjih petnaest godina — povećali su se tri puta. Danas su oni deset puta veći nego svi svetski izdaci za obrazovanje, odnosno tri puta veći od ukupnih izdataka za medicinsku zaštitu stanovništva naše planete (oko 4 milijarde). Angažovano je oko 400.000 najistaknutijih naučnih radnika u stalnom traženju novih sredstava masovnog uništenja.

U troškove naoružanja ulazi izdržavanje armije od 22 miliona vojnika. Na poslovima koji su u neposrednoj vezi s vojskom zaposleno je još 60 miliona građana, što je jednako celokupno zaposlenom stanovništvu Evrope (bez SSSR-a). Dve supersile, Sjedinjene Američke Države i Sovjetski Savez, učestvuju sa 60 odsto od ukupnih troškova svetskog naoružanja.

Svet je, kaže autor, zahvatila masovna militarizacija. Ona se ogleda u ogromnim sredstvima koja se vojnim snagama stavljaju na raspolaganje, odnosno u snažnom uticaju na privredni i politički život zemalja. To dolazi naročito do izražaja u zemljama koje su u razvoju, a upletene su u međusobna razračunavanja, bilo kao produžena ruka razvijenih zemalja ili supersila, bilo kao samostalni ispravljači kolonijalnog nasleđa.

Autor navodi podatak da je posle drugog svetskog rata bilo 70 oružanih sukoba i veliki broj vojnih pučeva i oružanih ustanaka, što praktično znači da je svake godine vođeno po nekoliko oružanih sukoba, odnosno da svet ni jednog dana nije bio bez ratovanja.

Porast naoružavanja u svetu je unekoliko stimulisan od velikih sila, naročito zapadnog sveta koji zapošljava svoje moćne industrijske kapacitete da bi zadovoljio rastuće prohteve zemalja koje su u ratnom sukobu ili se za njega spremaju. Pretpostavlja se da 80 odsto svih izdataka supersila ide na tzv. konvencionalno naoružanje, a 20 odsto na nuklearno. Postoji, dakle, stalni strah svih zemalja od upotrebe nuklearnog naoružanja, pa je prirodan zahtev za ostvarenjem tzv. bezatomskih zona u najznačajnijim područjima sveta, posebno u Evropi.

Autor pravilno zapaža da je zategnutost u svetu u direktnoj vezi sa povećanjem izdataka za naoružanje. Nesvrstane zemlje su odlučan borac za razoružanje, i to od početka svog organizovanog delo-

vanja. Na predlog jugoslovenskog predsednika druga Tita u Kolombu je izglasana rezolucija kojom se zahteva specijalno sazivanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija o razoružanju, što je nedavno i realizovano.

U mnoštvu mera koje preduzimaju nesvrstane i druge zemlje na planu popuštanja međunarodne zategnutosti je i stvaranje bezatomske, odnosno denuklearizovanih zona, bilo na regionalnom bilo na sveopštem planu. Problem se, pre svega, sastoji u nastojanju da se iz pojedinih područja isključi proizvodnja, eksperimentisanje, stacioniranje, upotreba ili prenošenje nuklearnog oružja, što je izazvano sve većom opasnošću od širenja nuklearnog oružja, a stimulisano stvaranjem atmosfere međunarodnog popuštanja.

Kao osnovne elemente pojma bezatomske zone autor ističe: pitanje subjekta, predmetne i teritorijalne elemente. Pod elementom subjekta podrazumevaju se obaveze države koja je pristala da svoju teritoriju uključi u bezatomsku zonu. Predmetni elementi zavise od toga da li se nuklearno oružje nalazi u području koje bi trebalo da postane bezatomsko. Najzad, teritorijalni element je povezan s definisanjem granice zone koja se predviđa kao bezatomska.

Ugovor o Antarktiku je prvi međunarodni sporazum koji je precizirao zabranu stacioniranja nuklearnog oružja na antarktičkom prostoru (potpisan je u Vašingtonu 1. decembra 1959. god.). Drugo područje na kome je ostvaren dogovor o eliminisanju nuklearnog naoružanja je Latinska Amerika. Tom aranžmanu je mnogo doprinela poznata Kubanska kriza koja je svetu zapretila trećim svetskim ratom.

U okviru dostignuća u stvaranju bezatomske zone autor svrstava još dva krupna međunarodna sporazuma: Ugovor o načelima regulisanja istraživačke delatnosti i korišćenja svemirskih prostranstava, uključujući Mesec i druga nebeska tela; Ugovor o zabrani postavljanja nuklearnog oružja i drugih vrsta oružja za masovno uništavanje na dno mora i okeana, kao i u unutrašnjosti mora. Članom 1. ovog drugog ugovora se precizira: »Države su se obavezale da neće instalirati i smeštati na dnu mora i okeana, kao i na morskom dnu, bilo kakvo nuklearno oružje ili neke druge vrste oružja za masovno uništavanje...«.

Autor dalje ističe da je Centralna Evropa barometar u odnosima Zapada i Istoka, a istovremeno i celog sveta, i da je u tom regionu hladnoratovska konfrontacija oduvek bila snažno izražena. Razumljivo je da su u traženju načina popuštanja napetosti upravo tu došle do izražaja inicijative koje su imale dalekosežno značenje; one su se, između ostalih mera, sastojale i u predlogu stvaranja bezatom-

ske zone, koja bi bila između najbolje opremljenih sila atomskim i drugim naoružanjem, snaga NATO i VU.

R. Vukadinović iscrpno navodi napore koji su uloženi za stvaranje bezatomske zone. Za vreme Ženevske konferencije u julu 1955. god. britanski premijer Iden nagovestio je mogućnost »stvaranja demilitarizovane zone između Istoka i Zapada«. Ali, njegov predlog nije naišao na odobravanje kolega iz zapadnog sveta. Naročito se SR Nemačka protivila takvoj mogućnosti. Kasnije je vođa laburističke opozicije Gejtskel predlagao stvaranje neutralne zone koja bi obuhvatala obe Nemačke, Poljsku, Čehoslovačku i Mađarsku. I senator Hamfri je izneo sličan predlog. Međutim, oba predlagača su ostala usamljena u zapadnom svetu, prvenstveno zbog protivljenja SR Nemačke koja nije htela da dozvoli posredno priznavanje Nemačke DR.

Poljski ministar spoljnih poslova Rapacki je u nekoliko mahova pred reprezentativnim međunarodnim skupovima iznosio plan o bezatomskoj zoni. »Ako dve Nemačke prihvataju predlog da se na njihovim teritorijama ne proizvode i ne skladište nuklearna oružja, onda im se pridružuje i Poljska«. Čehoslovačka je izrazila spremnost da se pridruži sporazumu. Opet je SR Nemačka bila glavna kočnica, tako da plan nije dobio odgovarajuća priznanja.

Rumunski premijer Kivu Stojka izneo je septembra 1957. predlog o potpisivanju bezbednosnog pakta od strane balkanskih država, po kome bi ovaj prostor bio pretvoren u »zonu mira«. Jugoslavija je dala načelan pristanak, ali je u Turskoj i Grčkoj predlog naišao na hladan prijem, što je posledica nerešenih međusobnih odnosa među balkanskim zemljama. Uprkos podršci Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, do sporazuma nije došlo.

U maju 1959. Sovjetski Savez je predložio pretvaranje Mediterana u bezatomsku zonu. Poznato je da SAD na Mediteranu imaju više baza s nuklearnim naoružanjem. Predlog je naišao na odbijanje SAD i sredozemnih država članica NATO-pakta (Italija, Grčka, Turska i Španija). Zapad je konačno odbio ovaj sovjetski predlog. Međutim, 1971. god. SSSR je predložio limitiranje suparničkih flota, a nešto kasnije povlačenje svih američkih i sovjetskih brodova i podmornica koji su opremljeni nuklearnim raketama. Ni ovaj predlog nije naišao na prihatanje druge strane.

Na kraju, mišljenja smo da će publikacija »Zone bez nuklearnog oružja« biti vrlo korisna svima onima koji se bave međunarodnim političkim i vojnim odnosima. Ona je pedantno sačinjena i nudi odličan materijal za geostrategijske radove o stvaranju, širenju i zabrani nuklearnog naoružanja.

Milenko TEŠIĆ